

Jeanne Holierhoek

Een alinea uit *Les belles âmes* van Lydie Salvayre

Jeanne Holierhoek (1947) studeerde Franse taal- en letterkunde in Leiden. Ze vertaalde romans van o.a. Michel Tournier, Jean Giono en Lydie Salvayre. Tegenwoordig vertaalt ze vooral filosofische teksten uit heden en verleden. Ze geeft workshops en lezingen, tevens mentoreert ze beginnende vertalers en schrijft ze korte teksten over vertalen. In 2001 werd ze Chevalier in de Ordre des Arts et des Lettres. In 2007 ontving ze de Dr Elly Jafféprijs voor haar gehele vertaaloeuvre, in het bijzonder voor Over de geest van de wetten van Montesquieu. In 2011 ontving ze, samen met auteur Marie NDiaye, voor Drie sterke vrouwen de eerste Europese Literatuurprijs. Samen met Mirjam de Veth schreef ze een boekje over leven en werken van Elly Jaffé: C'est magnifique! In 2018 werd haar oeuvre bekroond met de Martinus Nijhoff Vertaalprijs. 'Een alinea uit Les belles âmes van Lydie Salvayre' was een van de verhalen in een reeks die in 2000 en 2001 verscheen in de Nieuwsbrief van de Werkgroep Vertalers van de VvL (nu: Auteursbond). Ook publiceert VertaalVerhaal hier de tekst waarmee de reeks werd ingeleid.

Voordat de prettig leesbare vertaling waarvoor wij weleens geprezen worden tot stand komt, stroomt er heel wat water onder de brug, vertalerstranen geheten. Soms zijn dit tranen van vreugde, soms van frustratie en soms van pure ellende. In het ideale geval kun je aan een vertaling niet aflezen hoeveel tijd en moeite het werk heeft gekost; dat is trouwens ook de bedoeling. De redactie van de Nieuwsbrief heeft een aantal vertalers gevraagd deze moeite zichtbaar te maken. In komende afleveringen van de Nieuwsbrief zal telkens een van hen een alinea of een paar dichtregels uit eigen vertaald werk presenteren en van commentaar voorzien.

Iedereen heeft een eigen aanpak en vertaalopvatting, en het spijtige is dat we zo zelden inhoudelijk met elkaar over ons werk praten. Wie uit het Engels vertaalt, zal bijvoorbeeld merken dat, in vergelijking met het Nederlands, het Engels minder doet met de lijdende vorm en dat onstoffelijke begrippen in het Engels eerder actief kunnen handelen. (Flattery gets you nowhere / Met strooplikken schiet je niks op, Curiosity killed the killer / zijn nieuwsgierigheid kostte de moordenaar het leven.) In het Frans bestaan constructies die door de ene vertaler wel en door de andere niet in het Nederlands worden overgenomen, waarom is dat zo?

De redactie van de Nieuwsbrief hoopt dat er de komende tijd flink wat stokpaardjes bereden en tirades afgestoken zullen worden: 'Die jongelui doen maar! Weten ze dan niets van het demonstratieve lidwoord in het Engelsch!' Misschien dat deze nieuwe serie de aanzet vormt tot een doorlopend vertaaldebat.

Een alinea uit *Les belles âmes* van Lydie Salvayre

De alinea ligt nog te dampen van het ploegwerk dat ik er op heb verricht, want de vertaling van het boek is nog niet af. Het is een sobere dialoog.

Ce fleuve que vous voyez, c'est le Danube, dit l'accompagnateur à Olympe.
Celui du *Beau Danube bleu*?
Le même.
Incroyable.
L'autocar traverse l'Autriche. Pas question de s'y attarder.
Que c'est beau ces montagnes, dit Olympe.
Ce sont les Alpes, dit l'accompagnateur.
Ça éblouit.

(Uit *Les belles âmes* van Lydie Salvayre, p. 125, Parijs, 2000)

In deze roman maakt een groepje welgestelde toeristen een reis door Europa. Ze hebben alles al gezien en willen weleens iets anders dan de Taj Mahal of de piramides. Daarom reizen ze, vervuld van politiek correcte gevoelens, langs Europese achterstandsgebieden. Ze bezichtigen een verloederde flat, een gekraakte fabriek vol verslaafden, het armoedige onderkomen van een gastarbeider. Maar geleidelijk stijgt de spanning in de bus en slaan hun nobele opvattingen om in irritatie en agressie, jegens elkaar maar ook jegens de zogenaamde kansarmen, die gewoon te beroerd zijn om zich omhoog te werken. Tussen de maatschappelijk geslaagde buspassagiers is

toevallig ook het meisje Olympe verzeild geraakt, met haar accent uit de Parijse banlieue en haar bij voorbaat kapotte toekomst. De reisleader vat diepe gevoelens voor haar op, een mengeling van verliefdheid en bescherm-drift. Vandaar deze tedere en simpele dialoog in de touringcar. Ik licht er een paar vertaalproblemen uit.

- In Franse teksten wordt zelden met aanhalingstekens gewerkt. Vaak duidt een liggend streepje erop dat er gesproken taal volgt. In deze roman ontbreken zelfs de liggende streepjes. Je moet dus uit de tekst zelf opmaken of iets gezegd wordt door een personage dan wel gemeld door de vertelster. Hoe zit dat bijvoorbeeld met *Ça éblouit*? Het spreektaalachtige *ça* zou erop kunnen duiden dat Olympe aan het woord is. Maar in deze tekst schiet de vertelster zelf ook voortdurend van het ene naar het andere register, van plechtstatig naar argot, soms midden in een zin. Als de vertelster hier aan het woord zou zijn, zou ik eventueel kunnen vertalen met *oogverblindend*. Olympe zou eerder iets zeggen in de trant van *dat doet pijn aan je ogen*.

In het laatste geval – als Olympe aan het woord is – zouden er ook aanhalingstekens moeten worden toegevoegd. Maar al in een eerder stadium heb ik besloten in deze tekst alle aanhalingstekens achterwege te laten. De schrijfster laat doelbewust alles in elkaar overlopen: directe rede, indirecte rede, vrije indirecte rede, gedachten van een onbekende, gedachten van de hele groep toeristen, opmerkingen van de kant van de vertelster. Een voorbeeld daarvan, elders uit het boek:

Odile Boiffard, die zich op de achtergrond heeft gehouden, maakt witheet van woede aan haar man duidelijk dat het zo nou altijd gaat! Iedere groep wordt steevast geteisterd door een hysterica die met alle mogelijke aanstellerij probeert op te vallen. Maar laat dat snollere wijf het niet in haar hoofd halen die hysterische streken op mij bot te vieren!

Gaandeweg werd mij duidelijk dat Salvayre de lezer met opzet voortdurend op het verkeerde been zet. Dus wat zal ik haar georganiseerde chaos gaan inperken met mijn afgrenzende Hollandse aanhalingstekens?

- Is het trouwens Olympe of Olympia? Haar moeder komt uit Guadeloupe, zijzelf is geboren in Frankrijk. Hier en daar in het boek is een genitief-s erg praktisch en dan ziet *Olympia's* er beter uit dan *Olympes*. Verder vind ik *Olympia* herkenbaarder klinken.

- De reisleader spreekt Olympia aan met *vous*. Een paar keer in het verhaal wordt expliciet gemeld dat het meisje daar erg door geveleid is. Dus *vous* moet worden vertaald met *u*, ook al noemt de reisleader haar steeds bij haar voornaam.

- De *Beau Danube bleu*. Moet het de *Schöne blaue Donau* worden of *De mooie blauwe Donau*? (Mijn oma sprak van *De schone blauwe Donau*, maar die tijd is lang voorbij.) In Nederland zullen de meesten de Duitse titel gebruiken, maar die kan ik niet uit Olympia's mond krijgen. Het verbaast me toch al dat ze dit soort muziek kent. De cursivering laat ik weg, ik heb het idee dat het Frans daar wat royaler mee is dan het Nederlands en het zou Olympia iets pedants geven.

- En dan moet er nog een beetje gegoocheld worden met de aanwijzende voornaamwoorden. Er valt altijd bij nader inzien wel een *die* of een *dat* te schrappen en dat is gunstig, omdat het in het Nederlands nogal overbelaste woorden zijn. Vooral *dat*: voegwoord plus zelfstandig én bijvoeglijk aanwijzend voornaamwoord alsook betrekkelijk voornaamwoord. In het Frans zijn die functies verdeeld over woorden als *que, ce, cet, celui, cela, qui*. Dus *ce fleuve qui* in ieder geval niet vertalen met *die rivier die*.

Het resultaat is de volgende vertaling:

Die rivier daar, dat is de Donau, zegt de reisleader tegen Olympia.

Van de Mooie blauwe Donau?

Ja, die.

Ongelofelijk.

De bus rijdt door Oostenrijk. Maar daar mogen ze geen tijd verdoen.

Prachtig, die bergen, zegt Olympia.

Dat zijn de Alpen, zegt de reisleader.

Om pijn van in je ogen van te krijgen.

Ik zit alweer te twijfelen, en het is toch zo'n simpel stukje. Twijfel of ik er niet alsnog weer *Olympe* van zal maken (het is immers een Frans meisje!) en of ik niet alsnog althans in heel duidelijke dialogen aanhalingstekens zal toevoegen (het ziet er anders zo gemakzuchtig uit!) Dat getob gaat nog wel even door. Ergens aan het eind wacht de – overigens kortstondige – overtuiging dat het geen onaardige vertaling is, als ik mijn vertalersloep terzijde leg en hardop, van begin tot eind, de tekst doorlees, hier en daar nog wat wegsnoeiend en opdoffend, maar vooral, als eerste lezer van een ongerepte tekst, genietend van het resultaat. Vlug verder dus!